

РЕЦЕНЗИЯ

За труда „ХРИСТОВИТЕ ПРИТЧИ В МОНУМЕНТАЛНАТА ЖИВОПИС НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ /ХЕРМЕНЕВТИКА И ИКОНОГРАФИЯ/

От Силва Василева Маринова

За присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Рецензент проф. д-р Елена Генова

Темата за Христовите притчи е напълно актуална за нашата историография, тъй като изследванията са спорадични или се отнасят за отделен паметник на монументалната живопис. Цялостно задълбочено изследване, което да обхваща и херменевтиката и иконографията на сцените липсва. Ще отбележа, че публикациите с херменевтичен характер значително респектират с обема си. Поставянето на проблема в контекста на промените, които настъпват през епохата на Българското възрождение внасят иновативен момент и приносен характер на разработката.

Представеният труд обхваща 287 страници текст структуриран в Увод, Три глави и Заключение. Към него неизменна част са списък на ползваната литература и три приложения.

Уводът съдържа пет параграфа, които въвеждат в актуалността на темата, обектът и целите на изследването, методологията и състоянието на проучванията. Искам да обърна по-специално внимание върху разсъжденията на авторката за методологията на изследването. В основата му естествено основно стоят херменевтичният и иконографският подход. Не по-малко място заема сравнителният анализ както между текстовете - евангелски или тълкувателни, така и между изображенията с различен произход – стенописи, икони, миниатюри и пр., както и отношенията между текст и изображение.

Прави впечатление обемът на параграфа за състоянието на проучванията. Авторката демонстрира всестранно познаване на публикациите по темата, които особено върху тълкуванията на евангелските текстове са многобройни и предимно от чужди автори. Като се започне от

раннохристиянски отци и писатели, така и вече от по-ново време от края на 19 век. Докторантката е посочила и познава и най-актуалните публикации след 2000 г. на гръцки, руски и български автори. Състоянието на публикациите върху изображенията на притчите, макар и значително по-малко по обем, са обстойно проучени, особено на чуждите автори. Издирени са сравнително най-нови български монографични изследвания, статии и дисертации на колеги, защитени в последните години, в които се идентифицират и проучват притчи.

Първа глава „Богословски основи на иконографията на Христовите притчи“, както заявява и самата авторка, се занимава с теоретичните постановки на темата. Важен момент в този текст е изясняването на терминологията, което е особено важно за правилното интерпретиране както на евангелските текстове и техните обяснения, така и на изображенията. Разгледани са обстойно понятията „притча“ и нейните синоними; „алегория“ и „метафора“, които неизменно съпътстват тълкуванията на притчите. Критично са анализирани тезите на различни автори. Важно място заемат разсъжденията на авторката защо Исус Христос преподава учението с в притчи ? Най-важните причини, които са наложили представянето на учението в притчи. Разгорещените спорове между изследователите за скрития характер на притчите с цел за забулване на истината.

В тази глава се засяга още един важен въпрос- за броя на Христовите притчи. Авторката представя различните мнения относно броят им в евангелските текстове, в Новозаветните тълкувания и изобразителните съответствия. Към този текст съвсем на място присъства и едно от приложенията в края на текста, в което се изброяват притчите в хронологичен ред според местата им в евангелския текст.

Според мен, най-важната част в тази глава е направената класификация на Христовите притчи, което предопределя и структурата на следващите глави в изследването. Разбира се, тя ползва различни публикации, в които са правени различни класификации на Притчите. Тя представя подробно и аргументирано най-важните: по хронологията на земното служение на Исус Христос; според дидактичните послания в тях. Те са представени нагледно в Приложение 2. Други класификации са според определени събития или според мястото, където Христос ги е произнесъл.

Тя споменава и други класификации, които могат критически да бъдат оборени.

Във втората част на главата обстойно и критически се анализира вторият главен термин „Херменевтиката“, т.е. интерпретацията и тълкуванията на Христовите притчи. Изведена е блестящо тезата, че в голямата си част изобразителният вариант на притчите се придържа и осланя главно на тълкуванията. Тук се развива теорията за отношението „текст-изображение“ в различните му варианти.

Във връзка с иконографията на Христовите притчи авторката прави и исторически анализ на появата въобще на изображение на Христова притча още през Средновековието, мястото им в монументалната живопис едва от 18 век насетне. Силва Маринова разглежда задълбочено причините за рядкото визуално възпроизвеждане на притчите в монументалната живопис. Сложното тълкувание и символика на притчите, както и наративният им разказ често води до представянето им в доста на брой изобразителни кадри/сюжети, за което естествено повърхностите на храма не стигат. Тази многобройност в сцените е по-позната и използвана в ръкописната миниатюра, а не в монументалната живопис.

В тази глава са включени още два параграфа. Първият е свързан с мястото на изписване на притчите в монументалната живопис. Основната им функция, свързана с морално-дидактичен е есхатологичен характер ги разполага логично както във връзка с литургичната функция на всяко храмово пространство, а това е нартексът. А през Възраждането те се появяват и в екзонартекса/външната галерия.

Вторият параграф е свързан с развитието на иконографията на Христовите притчи през Българското възраждане. Струва ми се, че този текст можеше да бъде отделен в отделна глава и максимално разширен, тъй като основната тема е именно Българското възраждане. Би могло да се представи по задълбочено самата епоха на границата между поствизантизма и Новото време., както и контекста, в който се появяват Христовите притчи. Съвсем резонно са разгледани западните влияния върху българското църковно изкуство чрез гравюрата и илюстрираните библии, влиянието на Светите места и Света гора, преработването на католическата иконография през призмата на православните богослови в Украйна и Русия.

Много накратко е разгледан и въпросът защо притчите се включват като част от цикъла на Чудесата и Деянията Христови и къде се отделят в самостоятелен цикъл. Също накратко е засегнато и съдържанието на Ерминиите, главно на Дионисий от Фурна. Тези въпроси се повдигат отново по-специално при анализирането на всяка притча в следващите две глави.

Втора и Трета глава са смисловият център на дисертацията, тъй като се разглеждат конкретно, задълбочено и с критичен поглед към известни публикации илюстрираните Христови притчи идентифицирани от авторката в българската монументална живопис от епохата на Българското възрождане. Анализирането на всяка притча съдържа следните елементи:

- Посочен и цитиран е евангалският текст на притчата;
- Тълкуван е евангелският текст;
- Идентифициран е най-ранният, ако има такъв, пример на илюстрирана та притча;
- Идентифициране на изображения на притчата от епохата на Българското възрождане;
- Съпоставяне с указанията от Ерминията на Дионисий от Фурна;
- Анализ на иконографията и определянето на нейния тип;

Изреждането подробно на тези елементи има директно отношение към структурата на всяка представена притча и очакванията за информацията, която ще намерим в нея.

Класификацията на притчите, която е избрана от авторката е в основата на двете глави:

Втора глава е посветена на „Христовите притчи за неделните дни от църковния календар“. Тази класификация е приета с оглед на литургичния характерна четенето на самите притчи. В този случай след ритуала задължително следва проповед която разяснява и обяснява основните тези на Христовата притча. Тук трябва да изясним, че авторката прави анализ на илюстрирани притчи в подбрани храмове, изписани през възрожденския период, което е направено с цел изясняване на основния проблем за появата на темата през тази епоха. Дисертантката няма амбицията и не се стреми да идентифицира всички храмове със стенописи от този период.

Ще посоча, че Силва Маринова много обстойно разглежда повода за разказаната от Христос притча, самата притча; тълкуванието ѝ с много примери и завършва с посочване на Неделята, в която се чете.

Следва анализът на иконографията на притчата. Много логично и точно е нейното разсъждение, че в монументалната живопис съответното изображение трудно се разпознава и идентифицира, още повече от дълбочината на познанията на поръчителя на стенописа и подготовката на зографите. Докато в ръкописите илюстрациите следват текста и могат лесно да бъдат разпознати.

В аналитичния текст към всяка притча авторката привлича разнообразен сравнителен материал като се спира на паметници от поствизантийския период, на илюстрирани ръкописи. Ще отбележим, че примерите от миниатюрата са твърде често използвани като сравнителен материал. Представени са и всички сцени, влизащи в илюстративния цикъл и следващи хронологически разказа. Включени са като примери много паметници от атонските манастири главно в Зограф, Хилендар и Ксиропотам; стенописи на Захарий Зограф във Великата Лавра. Внимание е отделено на стенописите на Христо Димитров в постницата „Св. Лука“ и на авторските стенописи на неговия син Димитър Христов и внук в централната църква на Рилския манастир. На края на всеки текст, посветен на Христова притча са направени изводи. Те са особено ценни и приносни, защото засягат основополагащи тези за появата и характера на илюстрираните притчи. Един от тях например е че по-ранните илюстрации, особено в илюстрирани ръкописи, носят наративен характер, докато през Възраждането изображенията на притчите имат главно символичен характер. Разбира се срещат се и наративни композиции. В притчи, в които се съчетават и двата принципа са разгледани внимателно и най-дребни детайли от изображението, които могат да носят символичен характер.

В трета глава „Херменевтика и иконография на други Христови притчи в българската монументална живопис от 18-19 век са представени други притчи извън неделните литургични четива, които обаче се срещат илюстрирани в български паметници. Някои от тях са с доста популярни сюжети и текстове, които се четат на определени празници. Това са илюстрации на текстове, четени по време на Постния триод и Великия пост. Други пък са много малко известни и вероятно дължат появата си на поръчителите на стенописите, които са богословски еродирани монаси на

Рилския манастир например. Принципът на представянето им е същата като в предходната глава. Тук ще изтъкна и едно от качествата на авторката , която прави стилон анализ на композицията, пластиката на фигурите и колорита на едни от най –добрите изображения на самоковските цзграфи в Рилския манастир. На базата на тези анализи Силва Маринова прави иобобщаващи и много ценни изводи за промените, които настъпват в монументалната живопис през епохата на Българското възраждане.

В този дух може още много да се разсъждава върху изключително интересния и ценен текст. Силно впечатление прави последователността и упоритостта, с която авторката изследва всички аспекти на текста на притчата, тълкуванията и изображенията не само в паметниците от днешната територия на България, но и на балканската живопис.

Заклучението е кратко и стегнато и съдържа основните изводи и тези за характера и присъствието на Христовите притчи не само по българските земи, но и в балканската живопис. Изтъква основните причини за рядкото им илюстриране и посочва като основен източник на зографите от 19 век ерминиите.

Още веднъж ще изтъкна присъствието и на трите приложения в края на текста. Третото представлява снимков материал с 65 илюстрации на притчи, който не бихме определили обаче като албум.

Списък на ползваната литература е огромен, бих го нарекла мащабен, но една част от посочените заглавия нямат отношение към темата и излишно натоварват текста.

Авторката е формулирала в пет точки приносите на своята разработка. Аз бих подчертала и извела отново факта, че това е първото по рода си задълбочено изследване на Христовите притчи като текст и изображение. Ще подчертая отново перфектния анализ на херменевтиката и сравнителният анализ на идентифицираните от нея илюстрирани притчи в българската монументална живопис от епохата на Българското възраждане.

Авторефератът напълно съответства на структурата и авторовите тези на текста на дисертацията. Посочените четири публикации по темата в научни издания са напълно достатъчни за защитата на този труд.

Още веднъж ще подчертая цялостния принос на изследването и заявените от авторката качества за научни изследвания и разработки, които

ми дават основание да предложи на журито да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Силва Василева Маринова.

02.10.2020

/ /
проф. д-р Елена Генова